

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS, LIBER TER T I V S.

VBLIVM Scipionem Marce filium, qui primus Africanus appellatus est, dicere salnum scripsit (ato (qui fuit fere eius equalis) Nunquam sensimus otiosum esse, quam cum otiosus: nec minus solum, quam cum solus esset. Magnifica vero vox, & magno viro ac sapiente digna, quae declarat illum & in officio de negotijs cogitare, & in solitudine secum loquac solitum: ut neque cessaret unquam, & interdum

Hic Annibale pulso,
Africam fecit te batalliam
Equalis ad aratem re-
fertur.
Decora cō-
tentio, ac
tractatio.
Celsare pro
otiori, aut
nihil agere.

terdum colloquio alterius nō egeret. Ita duarē,
que languorem afferunt ceteris, illam acuebam,
Otium & Solitudo. Vellem & nobis hoc sācē ve-
rē dicere liceret. Sed si minus imitatione tantam
ingenij præstantiam consequi possumus, volunta-
te certe proximē accedimus. Nā & à Repub. fo-
rensisbus q̄ue negotijs armis impijs, viq; prohibui,
otium persequimur. Et ob eam causam urbe relu-
cta, & rura peragrantes, sape soli sumus. Sed ne
otium hoc cum Africani otio, nec hac solitudo
cum illi comparanda est. Ille enim requiescens à
Reipub. pulcherrimis muneribus, otium sibi su-
mebat aliquando, & à cātu hominū frequentiaq;
interdum tanquam in portum, se in solitudinem
recipiebat. Nostrum autem otium negotijs inopia,
nō requiescendi studio constituum est. Extincto
enī Senatu, deletis q̄, iudicijs, quid est, quod di-
gnum nobis aut in curia, aut in foro agere possi-
mus? Ita qui in maxima celebritate, atque in oculis
ciuium quondam viximus, nunc fugientes cō-
spectum sceleratorum, quibus omnia redundant, t̄ quā
abdimus nos, quantum licet, & sape sole sumus, affaci-
Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, non aut, t̄
solum ex malis eligere minima oportere, sed etiā sustin-
excerpere ex his ipsis, si quid inesse boni: propterea
rē & otio fruor, non illo quidem, quo debeat in massa
quā quoddam peperisset otium ciuitati: nec eā soli Ath-

Aeuere, pro
acriorem
facere.

Verecundē
collocatio-
nem ingre-
ditur.

Latēter su-
um otium
commendat

224 un 189
1714 MDCCLXII 202

em laudem vel meo iudicio assequebatur, nulli
 tamen eius ingenij monumenta mandata literis,
 nullum opus otij, nullum solitudinis munus ex-
 iat. Ex quo intelligi debet, illum mentis agita-
 tione, investigatione que earum rerum, quas cogi-
 rando consequebatur, nec otiosum, nec solum un-
 quam fuisse: nos autem, qui non tantum rob. ris
 habemus, ut cogitatione tacita à solitudine ab-
 strahamur, ad hāc scribendi operam omne studiū
 curramq; conuertimus. Itaq; plura brevi tempore
 versa, quam multis annis stāte Repu. scripsimus.
 sed cū tota philosophia, mi Cicero, frugifera,
 sentiaq; fructuosa, nec vlla pars eius inculta, ac deser-
 sedinem usi: nam nullus feracior in ea locus est, nec ubi-
 inopia, quam de officijs à quibus constāter, honeste q;
 extinctio viendi præcepta ducuntur. Quare, quamquam à
 nod di Gratippo nostro, principe huīus memorie philoso-
 re possi- phorum, hāc te assiduè audire, atque accipere con-
 in och. fidō tamē conducere arbitror, talibus aures tuas
 ntes co- vocibus undiq; circunsonare, nec eas (si fieri pos-
 undam, quicquam alīsd audire. Quod cū omnibus
 sumus, faciendum, qui vitam honestam ingredi cogi-
 ens, non aut, tum haud scio, an nemini potius quam tibi
 sed eiūstimes enim non paruare expectationem imitā-
 : proptēcūndisire nostra, magnam honorum, nonnullam
 beatus, itasse nominis. Suscepistionis præterea graue
 c eā solis Athenarum, & Cratippi: ad quos cū tantuā
 et neceū mercaturans bonarū artium sis profclus, ina-
 us maiorem credire turpissimū est, dedecorantem & urbis
 rem

Sapientia
 que otiosus
 unquam,
 neque solus

Menioris,
 id est, arati-
 tis.
 loci cohorti-
 tandi pri-
 mūm aīe,
 deinde ab
 expectatio-
 ne, quonā
 tua, Cratip-
 piique per-
 sonā, tam
 etiam à to-
 co colligit.

autoritatem,

Neuè dixit
descendi,
dicere.

autoritatem, & magistri. Quare quanquam con-
niti animo potes, quanquam labore contendere, (si
descendi labor est potius, quam voluptas) tantam
fac efficias: neue committas, ut cum omnia suppe-
ditata sint à nobis, tute tibi defuisse videare. Sed
hec hactenus. Multa enim saepe ad te cohortandi
gratia scripsimus. Nuc ad reliquam partem pro-
posita divisionis reuertamur.

Reprehensus Panætius, quod tria genera pollici-
tus, tertium non exoluerit. Ab alijs item notatus, quod
eam partem homo Stoicus induxerit, in qua dicere-
tur cum Honestate pugnare Utilitas, atque à Cicero-
ne defensus.

*P*anætius igitur, qui sine controvèrsia de offi-
cīs accuratissime disputatione, quemq; nos cor-
rectione quadam adhibita, potissimum sequenti
sumus, tribus generibus propositis, in quibus deli-
berare homines, & consultare de officio solerent
(uno cùm dubitarēt, Honestumne id esset, de quo
ageretur, an turpe: altero, Utile: ter-
tio, si id quod speciem haberet honesti pugnaret cū
eo, quod utile videretur, quomodo q;à discernio-
porteret) de duobus generibus primis tribus libri
explicauit: de tertio autē genere deinceps se scri-
psi dicturum, nec exoluit quod premiserat. Quod
eo magis miror, quia scriptum à discipulo eius
Posidonio est, triginta annis vixisse Panætium
postquam eos libros edidisset. Quem locū miror
à Posidonio breuiter esse tractatum in quibusdam
commentarijs, præsertim cùm scribat, nullum esse
locum

locum in tota Philosophia tam necessarium. Minime vero assentioris, qui negant eum locum à Panatio pretermissum: sed consultò relictum, nec omnino scribendum fuisse, quia nunquam posset visitas cum Honestate pugnare. De quo alterū potest habere dubitationē, adhibendūne fuerit hoc genus, quod in diuisione Panatij tertium est, an planè omittendum, alterum dubitari nō potest, quin à Panatio suscepit sit, sed derelictum. Nā qui è diuisione tripartita duas partes absoluenter, huic necesse est restare tertiam. Praterea in extre-
mo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturū. Accedit eodem testis iocuples Posi-
donius, qui etiam scribit in quadam epistola, Pu-
blium Rutilium Ruffum dicere solere, qui Panet-
ium audiuerat, vi nemo pīl or esset inventus, qui
Veneris eam partem, quam Apelles inchoat, am
reliquisset, absoluenter, (oris enim pulchritudo re-
liqui corporis imitandi speciem auferrebat) sic caqua
Panatius pratermississet, et non perfecisset, prop-
tereorum, qua* perfecisset prestantiem, neminem
esse persecutūm. Quia obrem de indicio Panatij
dubitari non potest: rectēne autem hanc tertiam
partem ad exquirendum officium adiunxerit, an
secus, de eo fortasse dubitari potest. Nam siue ho-
nestum solum bonū est, ut Stoici placet: siue quod
bonestum est, id ita summum bonum est (quemad-
modum Peripateticis nostris videtur) ut omnia
in altera parte collocata, vix minimi momenti in-

Nobilis illa
Venus Apel-
lis capite
tantum ab-
soluta, reli-
quo corpo-
re delincta
solum.

*fecisset

Vnicum be-
num Stoici
ponunt.
Peripateticis
ordinē bon-
orum in-
ducunt.

star habeant: dubitandum nos est, quin nunquam
 possit utilitas cum honestate contendere. Itaque
 accepimus Socratem solū execrari eos, qui pri-
 mām hanc naturā coherētia, opinione distracti sūt.
 Cui quidem ita sunt Stoici assensī, ut etiam, q. i.e.
 quid honestum esset, id utile esse censerent: nec v.
 2. tile quicquam, quod non honestum. Quod si is es-
 set Panatius, qui virtutem propter ea colendam
 diceret, quod ea efficiens utilitatis esset: ut i., qui
 res experendas vel voluptate, vel indolentia me-
 tiuntur, liceret ei dicere: Honestatē aliquando
 cum Utilitate pugnare. Sed cūm sit is, qui id so-
 lūm bonum indicet, quod honestū sit: que autem
 huic repugnant specie quadam utilitatis, eorum
 neque accessione meliorem vitam fieri, nec deces-
 sione peiorē: non videtur huiusmodi debuisse de-
 liberationem introducere, in qua quod utile video
 retur, cū eo, quod honestum est, cōparetur. Etenim
 3. quod summū bonū à Stoicis dicitur, Conuenien-
 ter natura vivere: id habet hanc (ut opinor) sen-
 tientiam, cū virtute congruere semper: cetera au-
 tem, qua secūdum natūram essent, ita legere, sī ea
 virtuti non repugnarent. Quod cūm ita sit, putat
 quidam hanc comparationem non rectē esse indu-
 ētam, nec omnino de eo genere quicquam praci-
 piendum fuisse. Atq; illud quidem honestum, quod
 propriè vereq; dicitur, id in sapientibus est solū,
 neque à virtute diuelli unquam potest. In iis an-
 tem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsū il-
 lū

Legere, pro
 sumere, vel
 deligere.

Vera virtus
 in uno sa-
 piente: si-
 mulachra
 eius etiam
 in medio-
 cribus.

Ind quidem perfectum, honestum nullo modo esse potest, sed similitudines honesti esse possunt. Hec igitur omnia officia, de quibus his libris disputamus, Media Stoici appellant: & ea cōmūnia sunt, & latè patent: qua & ingenij bonitate multi as-

Mesa, & ad-
iaphora.

4.

sequuntur, & progressionē discendi. Illud autem officium, quod relatum idem appellant perfectam, atque absolutum est: & ut idem dicunt, omnes numeros habet: nec, prater sapientem, cadere in quicquam potest. Cūm autem aliquid attulit est, in quo media officia compareant, id cūmularē vide-

Omnis au-
meros ha-
bet, id est
nulla pars
deest.

ir esse perfectum: propterea quod vulgus, quid absit à perfecto, nō ferè intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat pretermissum. Quod autem in poëmatibus, & in picturis usu venit, in alijsq; compluribus ut delectentur imperiti, laudent que ea, que laudanda non sint: ob eam credo causam, quod insit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui idem, quid in unaquaque re vitijs sit, nequeane iudicare. Itaq; cūm sint docti à peritis, facile desistunt à sententia. Hec igitur officia, de quibus his libris differimus, quasi secunda quedā honesta dicunt esse, non sapientum modo propria, sed cum omni hominum genere cōmūnia. Itaq; his omnes, in quibus est virtutis indoles, commouentur. Nec vero cūm duo Decij, aut duo Scipiones fortes viri cōmemorātur, aut cūm Fabricius, aut Aristides insti nominantur, aut ab illis fortitudinis, aut ab his institi, tanquam à sapientibus, pe-

De artibus
nemo recte
iudicat nisi
artifex: de
virtute non
sisi sapiens.

Docti parti-
cipium.

Virtutes in-
doles.

Decij, pater
& filius.

Scipiones
fratres.

Fabricius
autem con-
temptor.

Aristides
Atheniensis,
ob abstinen-
tiam, iusti
cognitus
meruit.

titur exemplum. Nemo enim horum sic sapiēs est, ut sapientem intelligi hic volumus. Nec y, qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C.

Cato & Lc.
lius sapien-
tes cogno-
minati.

Lelius sapientes fuerunt. Ne illi quidem sepiem: sed ex mediorum officiorum frequentia similium.

5. dinem quandam gerebant, specie xq, sapientum. Quocirca ne id quod verè honestum est, fas est cum utilis, repugnantia comparari: nec id quod communiter appellamus honestum, quodq, colitur ab ijs, qui bonos viros haberis se volunt, cum emo.

6. lumentis unquam est comparandum. Tamq; id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum, conseruādumq, est nobis, quam id, quod propriè dicitur, vere q, est honestū sapientibus. Alter enim teneri non potest, si qua ad virtutem est facta progressio. Sed hac quidem de ijs, qui conservatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis & commodis,

Epicurei.
Exponit
quem habe-
at intelle-
ctum, cùm
honestas di-
citur cum
utilitate re-
pugnare.

neque ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando honestū cum eo, quod utile putat, comparare: boni viri non solent. Itaque existimo Panatiū, cùm dixerit homines solere in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse quod dixerit, solere modo, non etiam oportere. Etenim non modo pluris putare, quod utile videatur, quam quod honestum, sed hac etiam inter se comparare, & in his addubitare turpissimum est. Quid ergo quod nonnunquam dubitationem afferre soleat, considerandumq, videatur? Crebo, si quando dubitatio

Modò, pro-
duntaxat.

bitatio accidit , quale sit id , de quo consideretur . Sepe enim tempore fit , ut quod plerumq; turpe ha-
beri soleat , inueniatur nō esse turpe . Exempli can-
ja ponatur aliquid , quod pareat latius . Quod po-
test esse maius scelus , quam non modo hominē , sed
iam familiarem occidere ? Nū igitur se obstrin-
xit , scelere , si quis tyrannum occidit , quamvis fa-
miliarem ? Populo quidcm Rom. non videatur , qui
ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum
existimat . Vicit igitur vtilitas honestatem , imo
vero honestas vtilitatem secuta est .

Formula præscripta , ne quando nos falsa vtilita-
tis species ab honestate abducatur , vt Iustitiam vel so-
lum vel maximum bonū statuamus , iniustitiam ma-
lorum maximum : nihilq; ad priuatum commodum ,
sed ad communem societatem referantur omnia .

[Tag] ut sine ullo errore dijudicare possimus , si-
quando cum illo , quod honestum intelligimus ,
pugnare id videbitur , quod appellamus vtile , for-
mula quedam constituenda est : quam si sequemur
in comparatione rerum , ab officio nunquam rece-
demus . Erit autem hæc formula Stoicorum ratio-
ni , discipline q; maximè consentanea : quam quidē
in his libris propterea sequimur , quod quanquam
à veteribus Academicis , & à Peripateticis
nostris (qui quondam idem erat , qui Academicī)
qua honesta sunt , anteponuntur ijs , qua evidentur
vtilia : tamen splendidius hæc ab ijs differuntur ,
quibus quicquid honestū est , idem vtile videtur :

Olim idem
Academicī,
& Peripate-
ticī.

nec utile quicquam, quod non honestum: quam ab ijs, quibus est honestum aliquod non utile, aut utile non honestū. Nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut quodcumque maxime probabile occurrit, id nostro iure liceat defendere. Seā redeo ad formulam. Detrahere igitur ali-

Quodvis in-
commodum
potius acci-
piendum,
quam iniu-
rē quid cō-
mittendam.
quid alteri, & hominem hominis incommode suū
angere cōmodum, magis est cōtra naturam, quam
mors quam paupertas, quam dolor, quam catena
qua possunt aut corpori accidere, aut rebus exter-
nis. Nā principio tollit coniūctum humanū, & so-
ciatē. Si enim sc̄ erimus affecti, ut propter suū
quisq; emolumētū spoliet, aut violet alterum, dis-
rumpi necesse est eam, quae maximē est secundum
naturam, humanī generis societatem. Ut si unum

Mira simili-
tudo, qua &
dius Pau-
lus vtitur,
de societate
membrorū
inter se.
quodque membrum sensim hūc haberet, ut posse
putaret se valere si proximi membra valetudinē
ad se traduxisse, debilitas, & interire totum cor-
pus necesse esset: sic, si unusquisq; nostrū rapiat
ad se commoda aliorum, detrahatur q̄, quod cuique
possit, emolumentis sui gratia: societas hominum,
communitas q̄ exortatur necesse est. Nam sibi ut
quisq; malit, quod ad usum vita pertineat, quam
alteri acquirere, concessum est, nō repugnantē na-
tura. Illud natura non patitur, ut aliorum spolijs

Ratio natu-
ræ, ius gen-
tium, us ci-
uale, quod
hic leges
populorū 7.
nostras facultates, copias, opes augeamus. Neque
verò hoc solum natura, id est, iure gentium, sed e-
stiam legibus populorum, quibus insingulis ci-
vitatibus Respublīca continentur, eodem modo cō-
vocat.

fitum est, ut non licet sui commodi causa nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt, incolumente esse ciusum coniunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coercent. Atq; hoc multo magis exigit ipsa natura ratio, qua est lex divina, & humana, cui parere quiet velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam volunt vivere) nunquam committit, ut alienum appetat, & id quod alteri detraherit, fibi sumat. Et enim multo magis est secundum naturam celstas animi, & magnitudo, itemq; comitas, iustitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam dissitie. Quae quidem contemnere, & prohibito ducere comparantem cum utilitate communis, magni animi, & excelsi est. Detrahere autem alteri sui commodi causa, magis est contra naturam, quam mors, quam dolor, quam cetera genesi eiusdem. Itemq; magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus (si fieri possit) conservandis, aut mandatis maximos labores, molestiasq; suscipere, imitantiē Hercule illum, quem hominū fama beneficiorū memor in cōcilio cœlestiū collocauit, quam vivere in solitudine, non modo sine ullis molestijs, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copijs, ut excellas etiā pulchritudine, & viribus. Quocirca optimo quisque, splendidissimoq; ingenio longè illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur, hominem naturæ obedientem, homini nocere nō posse. Deinde qui alterū violat,

Virtus maxime secundum naturam

Hercules ob benefacta in genus mortaliū, Deus habitus.

8.

Complexio qualiscunq; que.

ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorē, amissiōnem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quām facere cuiquam iniuriam. Similiter existimat cōtra naturam fieri in hominibus violentis, quid cum eo differas qui omnino hominem ex homine tollat? Sin fugiendum id quidem censet, sed & multo illi peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod ullum aut corporis aut fortunae vitium, animi vitijs grauius existimat.

Societatis ius nō mō^{9.} dō cum propinquis, sed etiam cū vniuersis ciibis, pōstrem & cum hospitiis seruā. ^{10.} præscribit, ut homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consilium velit, necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, una continentur omnes, & eadem lege natura. Idq; ipsum sita est, certe violare alterū legem. tura prohibemur. Verum autem primum, verum ignorat & extreum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parēti se, aut fratri nihil detracturos cōmodi sui causa, sed aliam rationē esse cīniū reliquorum. His sibi nihil iuris, & nullam societatem communis utilitatis causa statuunt esse cum ciibis: que sententia omnem societatem distractit ciuitatis. Qui autem ciuii rationem

rationem dicunt esse habendam, externorum negant, h[ab]ent communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, honestas, iustitia funditus tollitur. Quæ qui collat, siam aduersus Deos immortales impij indicandi sunt: ab ipsis enim constituta inter homines societas evertuntur. Cuius societas arctissimum vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahore sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, veletiam ipsius animi, quæ vacent iustitia. Hæc

Alienum nihil virtutem patitur, nec si circa causam inquit iniuria fieri potest.

mim una virtus omnium est domina, & regina virtutum. Forfitan quisquam dixerit, Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior, quam animalis affectio, neminem ut violenter commodi meigratia. Quid? si Phalarim crudellem tyram, & immanem vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne faciat? Hæc adiudicandum sunt facienda. Nam si quid ab homine ad nullam partem utili, tua utilitatis causa deraxeris, inhumanè feceris, contraq. naturæ legem; sin autem iste tu sis, qui multam utilitatem Reipub. atq. hominum societati, si in vita remaneas, afferre possis, si quid ob eam causam alteri detraheris, non sit reprehendendum: sin autem id non sit eiusmodi, suum cuiq. incommodum ferendum est puluis, quam de aliis in commodis detrahendum.

Homini ad nihil utili detrahere licet, si eò spectes, vt societas proficiat, non propriè tibi

Non igitur magis est contra naturam morbus, aut
egestas, aut quid huiusmodi, quam detraictio,
aut appetitus alieni. Sed communis utilitatis de-
relictio, contra naturam est: est enim iniusta. Ita
que lex ipsa natura, qua utilitatem hominum con-
seruat, & continet, decernit profecto ut ab homi-
ne inertis, atque inutili ad sapientem, bonum, for-
temq; virum transferantur res ad vivendum neces-
sarie: qui, si occiderit, multum de communis utili-
tate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne ipse de-
sc bene existimans, seq; diligens, hanc causam ha-
beat ad iniuriam. Itaque semper officio fungatur,
utilitatis consilens hominum, & ei (quem s. p. e. co-
memoro) humanæ & societati. Nam quod ad Phala-
rim attinet, per facile indicium est. Nulla enim
nobis cum tyrannis societas sed potius summa di-
stractio est: neq; est contra naturam spoliari eū, si
possis, quem honestum est necare: atque hoc omne
genus pestiferum, atq; impium, ex hominum com-
munitate exterminandum est. Etenim ut membra
quadaam amputantur, si & ipsa sanguine, & tan-
quam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis
partibus corporis: sic ista in figura hominis feri-
tas, & immanitas belua à communi tanquam
humanitate corporis segreganda est. Huius gen-
ris sunt questiones omnes ea, in quibus extempo-
re officium exquiritur. Eiusmodi igitur credo res
Panarium persecuturū fuisse, nisi aliquis casus,
aut occupatio consilium eius peremisset. Ad quas
ipsas

Carissimam, id
est, prætex-
tum, & cō-
mētiā de-
fensionem.

*præse-
nisset

11.

ipſas consultationes ex superioribus libris satis
multa precepta ſunt, quibus perſpici poſſit, quid
ſit propter turpitudinē fugiendū: quid ſit id, quod
idcirco fugiendū nō ſit, quia omnino turpe non ſit.
Se quoniā operi inchoato, prop̄ tamēn abſoluto,
tanquā fastigiu imponimus: ut Geometrae ſolent
non oīa docere, ſed poſtulare, ut quadā ſibi conce-
dantur, quō facilius, qua velint, explicēt: ſic ego à
repoſtulo, mi Cicero, ut mihi concedas (ſi potes)
nihil pr̄ter id, quod honestū ſit, eſſe propter ſe ca-
perendū. Sin hec non licet per (ratippum, at illud
terē dabis, quod honestū ſit, id eſſe maximē prop-
ter ſe expetēdū. Mihi utrūniſ ſatis eſt: & tu hoc,
cum illud probabilitus videtur, nec pr̄tereat quic-
quam probabile. Ac primū Panatius in hoc de-
fendendus eſt, quod non utilia cum honestis pu-
nare dicerit aliquando poſſe (neque enim ei fas-
tat) ſed ea quae videtur utilia. Nihil verò utile,
quod non idem honestum: nihil honestū quod non
idem utile ſit, ſaſe reſtaur: negatq; ullam peftem
maiorem vitam hominum inuaſiſſe, quam eorū
opinonem, qui iſta diſtraxerint. Itaq; non ut a-
liquando anteponeremus utilia honestis, ſed ut ea
ne errore diſjudicaremus ſi quādo me iuſſent, "n-
auxit eā, quae vide tur eſſe, non quae eſſet, repu-
niantiam. Hanc iſtur partem relictim exp̄ebi-
am, nullius admin ulis, ſed (ut dicitur) Marte-
oſtro. Negq; enim q; icquam de hac parte poſt Pa-
uium explicari ſit, quod mihi probaretur, de

Fastigium,
id eſt, tum-
mam manū,
ab aedificijs
translatum:
quibus per-
fectis, conus
aliquis ita-
ponitur in
ſummo.
Principia
prima per
te nota.

Marte no-
ſtro, propter
biaſiter, à
milia trā-
ſlatum, voi
tuo Marte
rem gerere
diſceban:ur,
qui nūth
auxiliariis
copijs adiu-
ti, comit-
terent.

is quæ in manus nostras venerunt.

Ne qua nos commoditas quantauis cum summa etiam impunitate coniuncta permoueat, vel tantum ab honesto : ecedamus, sine quo nihil non perniciatum.

CVM igitur aliqua species utilitatis obiecta est, commoueri necesse est: sed sic cum animum atenderis, turpitudinem videas adiunctam ei rei, qua speciem utilitatis attulerit: tunc utilitas non requirenda est, sed intelligendum, ubi turpitudinis, ibi utilitatem esse non posse. **Q**uod si nihil tam contra naturam, quam turpitudine (recte enim, & conuenientia, & constantia natura desiderata, aspernatur, contraria) nihilque tam est secundum naturam, quam utilitas certe in eadem re utilitas, & turpitudine esse non potest. Itemque si ad honestatem natum sumus, eaque aut sola experienda est, ut Zenoni est visum, aut certè omni pondere granum est habenda, quam reliqua omnia, quod Aristoteles placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut somnum, aut summum bonum: quod autem bonum, certe utilitera quicquid honestum, id utile. Quare error hominum non proborum, cum aliquid quod utile visum est, arripuit, id continuo secernit ab honesto. **H**inc sica, hinc uenena, hinc falsa testamenta nascuntur: hinc furtum, peculatus expilaciones, direptionesque sociorum & cinium: hinc opum nimiarum potentiae non ferent: postremo etiam in liberis ciuitatibus existunt: egnandi cupiditates, quibus nihil nec tenuis, fædios excoxitam

Turpis utilitas omnium
scelerum patens.

poteſt.

cys vi
rump
ef) no
rantiu
sceleru
sequan
tes sce
faciunt
deliber
ipsa dei
ne cela
st. Sa
quid pr
Deos h
re, nib
unter
Plato
nsdam
cum q
uius in
inis m
nnulu
que ipſe
onſiliu
nnali a
ſe aut
ur, cùn
ortun

potest. Emolumenta enim rerum fallacibus inducens vident: poenam non dico legum, quas sepe per rumpunt, sed ipsius turpitudinis (iuxta acerbissima est) non vident. Quamobrem hoc quidem delibrantium gentes pellatur è medio (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant utrum id sequantur, quod honestū esse videant, an se scientes scelere contaminent. In ipsa enim dubitatione facinus inest, etiā ad id non peruerterint. Ergo ea deliberanda omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. Atq; etiam in omni deliberatio-

Turpitudo
per se fu-
gienda, etiā
summa im-
punitate
proposita.

Turpi in re
turpis etiā
ipsa delibe-
ratio.

re celandi, & occultandi spes, opinioq; remouenda s. Satis enim nobis (si modo in philosophia ali- quid profecimus) persuasum esse debet, si omnes Deos homines q; celare possimus, nihil tamen amari, nihil iniuste, nihil libidinose, nihil inconti- unier esse faciendum. Hinc ille Gyges inducitur Platone, qui cum terra discessisset magnis qui- bsdam imbribus, in illum hiatum descendit, & numq; equum (ut ferunt fabule) animaduertit, quis in lateribus fores essent: quibus apertis, ho- minis mortui vidi corp^o magnitudine inusitata, annulumq; aureum in digito: quē ut detraxit at- que ipse induit (erat autem regius pastor) tum in consilium pastorum se recepit: ibi cūmpalam eius mali ad palmā conuerterat, à nullo videbatur, se autem omnia videbat: idem rursus videba- tur, cūm* in locum annulum inuerterat. Itaq; hac fortuitate annū's usus, regine stuprum intulit:

Aurea præ-
ceptio, &
semper in
pectore ge-
stā. standa.
Lib. 2. de
Rep.
Fabula Gy-
ges Platonici,
que n ha-
beat sentum

Palamass,
qui annulli
gēna clau-
ditur.

eaq;

eaq; adiutrice regem dominū interemit, sustulit, q̄ne quos obſtare arbitrabatur. Nec in his qui quam eum facinoribus potuit videre: ſic repente annuli beneficio rex exortus eſt Lydiæ. Hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiēs, nihil plus libe-
licere putet peccare, quām ſi nō haberet. Honestas

^{13.} enim bonis viris, non oculata queruntur. Atq; hoc loco Philoſophi quidam, minime mali illi quidem ſed nō ſatis acuti, fictam, & commentitiam fabu-
lam dicunt prolatam à Platone: quaſi vero ille au-

Cui rei fa-
bulæ ſingā-
tur, nempe
ut exempla
proponan-
tur.
factum id eſſe, aut fieri poiuiffe defendat. Ha-
vis huius annuli, & huius exempli: ſi nemo ſci-
rus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, cūn aliqui
dinitiarum, potentiae, domi nationis, libidinis cau-
ſa feceris, ſi id Dijs hominibusq; futurum ſit ſe-
per ignotum, ſi ſe facturus? Negant id fieri poſſe
alio

* aliaſ nō quanquam * poſteſt id quidem. Sed quero: quo
potest negant poſſe, id ſi poſſet, quidnam facerent? Vrgi-
batur, ſam op;

rustice ſane: negant enim poſſe, & in eo perſtant
Hoc verbum quid valeat, non vident. Cūn enim
querimus, ſi poſſint celare, quod facturi ſint, nu-

querimus, poſſint me celare: ſed tanquam tormenta
quađam adhibemus, ut ſi responderint ſe impu-

nitate proposita facturos quod expediat, faci mor-
ſos ſe eſſe fateātur: ſi negent, omnia turpia perſi-

ipſa fugienda eſſe concedant. Sed iam ad propo-
rum reuertamur. Incidunt ſepe multæ cauſe, q;

conturbant animos utilitatis ſpecie, non cum be-
deliberetur, Relinquendāne ſit honestas propti-

utilitat

NE

ſu

ſed ſue

ſat, ſer

ſadiu

quām n

utilitatis magnitudinem, (nam id quidem impro-
bū est) sed illud, possitne id, quod utile videatur,
fieri nō turpiter. Cum Collatino Tarquinio colle-
gā Brutus imperiū abrogabat, peterat videri fa-
cere id iniuste: fuerat enim in regibus expellens
socius Bruti & consiliorum etiam adiutor: cùm
autem consilium hoc principes cepissent, cognatio-
nem Superbi, noncūq; Tarquiniorum, & memo-
ram regni esse tollendam, quod erat utile patrie
consulere, id erat ita honestum, ut etiam ipsi Col-
latina placere deberet. Itaq; utilitas valuit pro-
per honestatem, sine qua nec utilitas quidem esse
posset. At in eo rege, qui orbem condidit, non
est. Species enim utilitatis animū impulit eius,
sicut cum visum esset utilius solum se, quam cum
ri posse alio regnare, fratrem interemit. Omisi hic &
o: quoniam pietatem & humanitatem, ut id quod utile vide-
tur? Vrgi-
natur, neq; erat, assequi posset: & tamē muri can-
terstan-
sem opposuit speciem honestatis, nec probabilem,
ans enim
nec satis idoneam. Peccauit igitur, pace vel Qui-
int, nu-
vel Romuli dixerim.

In Collatione propter inqidianum nominis eiusdem, quia 14 publice utilitati consulum est, ne honestas quidem abtuit.

Romulus,
vt solus im-
peraret, Re-
mum frat̄e
occidit, h̄c
quidē cau-
tām, rāte-
xens, quōd
m̄cta cō-
tra legem
translīssiſet.
Romulus.
Quirinus.

Proprijs commodis quatenus cuique inseruire permisum.

Nec tamen nostra nobis utilitates omittenda sunt, alijsq; tradendæ, cùm his ipse egeamus: sed suæ curiæ utilitati, quod sine alterius iniuria, seruiedū est. Scitè Chrysippus, ut multa: Qui radium, inquit, currit, eniti, & contendere debet, quād maximè possit, ut vincat: supplantare cum,

qui cum certet, aut manus depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quenque petere, quod perire neat ad usum, non iniquum est: alteri subripere, ius non est.

Formula in amicitiis, ut semper honestati cedat benevolentia amici, fides praestetur, etiam maxime incommodis propositis. Communibus in rebus tantum charitati amicorum tribuatur, quantum religio, & honesti tatio patitur: ceterum nequa res turpis aut petatur ab amico, aut praestetur fetenti.

Commoda-
dū amicis,
sed citra a-
tas,

Maxime autem perturbatur officia in amicitiis, quibus & non tribuere, quod recte possit, & tribuere, quod non sit equum, contra officium est. Sed huius generis rotius breve, & non difficile praeceptum est. Quae enim videntur utilia, honestas, diuinitas, voluptates, & cetera generis eiusdem, hac amicitiae nunquam anteponenda sunt. At ne que contra Rempub. neque contra ius iurandum, a fidem, amici causa vir bonus faciet, ne si index quidem erit de ipso amico. Ponit enim personam

Perorande, amici, cum induit iudicis. Tantum dabit amicitiae, ut vera amici causam esse malit, & ut pererranda sit tempus, quoad per leges licet, accommodet. Cum vero iurato dicenda sententia sit, mincerit Deum se adhibere iestem, id est (ut arbitratur) mentem suam, quam nihil homini dedit ipsius etiam Deus diuinus. Itaq; praeclarum à maioribus accusatus (quis est pimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus, Hoc visum possit, ne rogamus) QVÆ saluâ fide facere possit. Hac rogatio aderit propria quidem est. pertinet, quæ panio ante dixi, honesta amico à in-

dice:

dice posse concedi. Nam si omnia facienda sint, qua
amici velint: non amicitiae tales, sed Conjuratio-
nes putanda sunt. Loquer autem de communibus
amicitiis: nam in sapientibus viris, atque perfectis
nihil potest esse tale. Damonem, & Pythiam Py-
thagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse, ut cum
eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis de-
finaisset: & is, qui morti addictus esset, paucos
dies commendandorum suorum causa postu-
lauisset, vas factus est alter eius sistendi: ut si ille
non* reuertisset, moriendum esset ipsi. Qui cum ad *reuer-
tisset ad idem
diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyran-
nus, petivit ut se in amicitiam tertium adscribe-
rent. Cum igitur id quod utile videtur in amici-
tia, cum eo, quod honestum est, comparatur, ia-
cet utilitatis species, valeat honestas. Cum au-
tem in amicitia, quae honesta non sunt, postula-
buntur, religio, & fides anteponantur amicitiae.
Sic habebitur is, quem exquirimus, de multis officiis.

In publicis consultationibus semper honestum
falsa utilitate potius habendum, neque consilium ul-
lum videri utile oportere, quod cum honesto pugnet.
Atque huius rei utramque in parte exempla.

Ed utilitatis specie in Republica sapissime pec-
catur, ut in Corynthe disturbance nostri. Du-
m etiam Athenienses, qui scierunt, ut Aegine-
(qui classe valebant) pollices praeciderentur.
Hoc visum est utile: nimis enim imminebat, pro-
pinquitate, & Aegina Pyrao: sed nihil quod
tudele, utile. Est enim hominum natura (quam
dice)

15.
Damon &
Pythias no-
bile par a-
micorum.

Iaceat, pro
negligatur.

In Corin-
the dele da
falsa utili-
tatis species
falsa utili-
tatis util
cum utile
fit, quod
crueliter
Aegina in-
sula regio-
ne Attica
Pyreus por-
tus Atke-
narum.

*Petro: sequi debemus) maximè inimica crudelitas. Ma-
nus lè esia qui peregrinos uribus ut prohibet, eosq;
Cannēsi,^{16.} à Cannis vi- exterminat, ut *Peneus apud patres nostros, Pa-
co Apulia, vbi Paulus pius nuper. Nam esse pro cine, qui cisis non sit,
Emilius fuit cum in- rectum est non licere: quā tulerunt legem sapien-
numerabili ciuum & tissimi consues Crassus & Scenola. Vsu vero ur-
sociorum Rom. mul- bis prohibere peregrinos, sane inhumanus est. Illa
titudine cæsus. preclara sunt, in quibus publicæ utilitatis species
Træzen in Pelopōne- pra honestate contemnitur. Plena exemplorū est
so, in sinu Argolico, que olim Posidonia
dicta. nostra Respub. cùm sepe alias, tum maxime bello
Panico secundo, qua Cannēsi calamitate accepia,
maiores animos habuit, quam unquam rebus se-
cundis. Nulla timoris significatio, nulla mentio
pacis. Tanta vis est honesti, ut speciem utilitatis
obscuret. Athenienses cùm Persarū inspetū nullo
modo possent sustinere, statuerentq; ut urbe reli-
cta, cōiugibus, & liberis Træzene depositis, nanc
concederent, libertatemq; Gracie classe defen-
derent, *Cyrillum quendam suadentem, ut in ur-
be maneret, Xerxemq; reciperet, lapidibus obrui-
runt. At qui ille sequi utilitatem videbatur, sed honesta-
tēgīse- ea nulla erat, repugnante honestate. Themistocles: si
Φάρος post victoriā eius belli, quo cū Persis fuit, di-
λόγω. xit in concione, se habere consilium Respub. salu-
Si sic acci- piendi erat, qui nū ty- tare, sed id sciri opus non esse: postulauitq; ut al-
stris omnia vel turpissi- quem populus daret, quicunq; communicaret. Da-
ma suadent modò quæ- tus est Aristides. Huic ille, classem Lacedemo-
strosa. niorum quæ subdūta esset ad Gytheum, clāmī. Rhodij-
cendi posse: quo facto, frangi Lacedæmoniorum? S

M. non necesse esset. Quod Aristides cùm audiisset, Gytheum
 eos q̄ uocacionem magna expectatione venit, dixit q̄, nobile na-
 os, Pa. eruisse esse cōsilium, quod Temistocles afferret,
 non sit, admittitne honestam. Itaque Athenienses, quod
 sapien. honestum non esset, id ne utile quidem putau-
 rō ur. ent totam q̄, eam rem, quam ne audiuerant qui-
 st. Illa dem, autore Aristide repudiauerunt. Melius hi,
 species quām nos, qui piratas immunes, socios veltigales
 orū est habemus. Maneat ergo quod turpe sū, id nunquam
 se belli utile, ne tum quidem, cum id quod utile esse
 ccepia, adipiscare. Hoc enim ipsum utile putare,
 bus se quod turpe sit, calamitosum est,

In altero
 notatus Pō-
 peius, qui
 ex piratis à
 se vicit, a-
 liquot mi-
 lita per co-
 lonias di-
 utilit: in al-
 tero Cesar,
 qui Campan-
 orum ar-
 gios distri-
 but,

In contractibus communibus, quæ formula ho-
 nilitati & utilis. Fingit autem speciem quandam Iure-
 ù nullū consultorum more: deque ea duos Stoicos diuersa
 bereli- sentientes, quorum alter ad Stoicam rationem omnia
 t, manes referat, alter & hominum consuetudine, & iure ciuitati
 moderatur.

defen. Sed incidit (ut supra dixi) si pugnare causa, cùm re-
 t in ur. pugnare utilitas honestati videatur, ut ani-
 ebrum. maduertendum sit, repugnētne placere, an possit cū
 tur. sed honestate coniunge. Eius generis haec sunt questio-
 estocles nes: si (exempli gratia) vir bonus Alexandri
 fructus di Rhodium magnum frumenti numerum aduixerit
 ab salu. in Rhodiorum inopia, & fame, summaq; annoone
 , ut alacritate: si idem sciat cōplures mercatores Alex-
 ei. Daandria soluisse, namēque in cursu frumento en- So'uisse,
 edamo sapientes Rhodium viderit, dicturūsne sit id neutraliter,
 clam in Rhodijs, an silentio suum quām plurimo venditus id est, nau-
 niormus? Sapientem, & bonum virum singimus: de- galle.

Festius
Dialogi-
mus inter
Diogenem
& Antipa-
trum.

eius deliberatione, & cōsultatione querimus, qui celatus Rhodios non sit, si id turpe inducit, sed dubitet an turpe non sit. In eiusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno, & gran Stoico: aliud Antipatro discipulo eius hominiam catissimo. Antipatro omnia patefacienda, ut ne quid omnino quod vēditor norit, emptor ignoreat: Diogeni venditorem, quatenus iure civili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere: & quoniam vendat, velle quam optimè vendere. Aduxi, exposui, vendo meum non pluris, quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior est copia: cui fit iniuria? Exoritur Antipatrica-
tio ex altera parte. Quid agis? tunc cum homini-
bus consulere debeas, & seruire humanae societa-
ti, eaq; lege natus sis, & ea habeas principia natu-
ra, quibus parere, & que semper sequi debeas, ut
utilitas tua communis utilitas sit, vicissimq; com-
munis utilitas tua sit, celabis homines quid is
ad sit commoditatis, & copiae? Respondebit Dio-
genes fortasse sic: Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico quae natura Deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodeissent cognita, quam tritici utilitas. Sed non uest, quicquid tibi audire utile est, id mihi dicereno-
cessit. Imò vero (inquit ille) necesse est: si qui-
dem meministi esse inter homines natura coniun-
ctam societatem. Memini, inquiet ille, sed nū ista
societas talis est, ut nihil suum cuiusq; sit? Quod si

nescit, ne vendendum quidē quicquam est, sed do-
 undum. Vides in hac tota disceptatione non illud
 dici, quamvis hoc turpe sit: tamen, quoniam expe-
 dit, faciam: sed ita expedire, ut turpe nō sit. Ex al-
 tera autē parte, ea re, quia turpe sit, nō esse faci-
 dum. Vēdat ades vir bonus propter aliqua vitia,
 que ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, &
 habeantur salubres: ignoretur in omnibus^{*} cubi-
 libus apparere serpētes: male materialē, ruinosa: Quidam
 sed hoc prater dominū nō sciat. Quaro, si hoc legunt: pro
 mptoribus venditor non dixerit, eisq; vendide-
 pluris multò, quām se venditū putarit, nū
 id iustē, an improbē fecerit? Ille verò (inquit *alid,
 Antipater) improbē facit. Quid enim est aliud, iniustē
 manti viam non monstrare (quod Athenis exe-
 crationibus publicis sanctum est) si hoc non est, aut im-
 probē.
 Publicæ ex-
 crationes
 Athenien-
 sium in eos,
 qui viam er-
 ran' in non
 mōstrassent
 Tabula re-
 rum vena-
 lium.
 eas, ut
 fraudem incurrere? Plus etiam est, quām viam
 q; com-
 monstrarē: nam est scientem in errorem alte-
 quid ijs
 q; inducere. Diogenes contrā, Num te emere
 et Dio-
 nēgit, qui ne hortatus quidē est? Ille quod nō pla-
 tacere: q;at proscripsit: tu quod placebat, emisti. Quod
 natura s; qui proscribunt villam bonam, beneq; adifica-
 ibi plus, non existimātur felīsse, etiam si illa nec bo-
 Sed non uest, nec adificata ratione: multò minus qui do-
 cerē ne-
 nō laudarunt. Vbi enim iudicium emptoris
 : si qui-
 ibi fraus venditoris qua potest esse? Sin au-
 coniu-
 mōdictum non omne pr̄stantū est, quod dictum
 i nū ista mō est, sed pr̄stantū phas? Quid verò est stu-
 Quod si

Præco, au-
ctionarius.

rius, quam venditorem eius rei, quam vēdat, vicia narrare? Quid autem tam absurdum, quoniam domini iussu ita præcoprædicet, Domum pestilentem vendo? Sic ergo in quibusdam cauissimis ex altera parte defenditur honestas, ex altera de utilitate dicitur, ut id, quod utile videtur, non modo facere honestum sit: sed etiam non facere, turpe. Hac est illa, quæ videtur utilius si cum honestus saepe dissensio.

Superiori altercationi Philosophorum suam interponit sententiam, omnino viro bono neque simulandum esse quicquam, neque dissimulandum lui commodi causa, euam si mos, legesque ciuiles quædam reticere non vetent.

QUædjudicanda sunt. Non enim ut queremus, exposuimus, sed ut explicaremus. Nigritur videtur nec fragmentarius ille Rhodius, hic adiutum venditor celare emptores debuisse. Nonque enim id est celare, *cūm quid reticere: scilicet, quod tñ scias, id ignorare emolumenit causa velis eos, quorum intersit id scire, Hoc autem celādi genus quale sit, & cuius hominis, quoniam videt? Certè non aperti, non simplicis est, ingenui, non iusti, non viri boni, sed versutipius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, vteratoris, vafri. Hec tot, & alia plura, nonne?

Turpe celare quod est, turpius mētiri quod non est.

17. **Caius Cannius eques Romanus, homo nec insu-**

Alind' cela-
re, aliud re-
ticere.

* quic-
quid re-
ticeas.

mis, & satis literatus, cum se Syracusas otiandi causa, non negotiandi (ut ipse dicere solebat) consiliosset, dictis ubat se hortulos aliquos velle emere, quo inuitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebusset,

Pythius ei quidā qui argentariam ficeret Syra. ^{18.}

cūsis, dixit, venales quidem se hortos non habere, sed licere ut i Cannio (si vellet) ut suis: & simul ad cœnam hominem in hortos inuitauit in postrum diem. Cūm ille promisisset, cum Pythius, qui

erat, ut argentarius, apud omnes ordines gratiosus, pescatores ad se conuocauit, & ab his permisit,

ut ante suos hortulos postera die pescarentur: di-

xitq, quid eos facere vellet. Ad cœnam tempore

venit Cannius: opiparè à Pythio * apparatu cōui-

nium. Cymbarum ante hortulos multitudo Pro se

quisq, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythi *paratū

pisces abiiciebatur. Tum Cannius, Quæso, inquit, erat

quid est hoc Pythi? tantumne piscium, tantumne

cymbarum? Et ille. Quid mirum? inquit: hoc

loco est, Syracusis quicquid est piscium: hic aqua-

tio, hac villa isti carere nō possunt. Incensus Can-

nius cupiditate, contendit à Pythio, ut renderet.

Granatè ille primò. Quid multa? impetrat. Emitt

homo cupidus, & locuples tanti, quanti Pythius

voluit: & emit instructos. Nomina facit, negotiū

cōficit. Inuitat Cannius postridie familiares suos.

Venit ipse mature. Scalmum nullum videt. Quæ-

rit ex proximo vicino, num feria quadam pescata-

Fabula per-
quam amce-
na, quo astu
Græculus
Cannio im-
poluerit.

^{18.}

^{19.}

Nomina fa-

cit, debito-

rem se con-

stitut.

torum essent, quod eos nullos viderit. Nulla (quod sciam) inquit ille, sed hic p̄fscari nulli solent, itaque heri mirabar quid accidisset. Stomachari Cāniū, sed quid faceret? nondū enim Aquilius collega, & familiaris meus pertulerat, de Dolomalo, formulæ. In quibus ip̄sis cūm ex eo quereretur, quid est Dolus malus restōdebat, cūm esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sanc luculenter, ut ab homine perito definiendū. Ergo & Pythius, & omnes alii agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nullum igitur factum eorum potest vnde esse, cūm sit tot vitiis inquinatū. Quòd si Aquiliana definitio vera est, ex omni via simulatio, dissimulatio, tollenda est. Ita, nec viemat melius, nec ut vendat, quicquam simulabit, aut dissimulabit vir bonus. Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut Tute laxī tabulis, & Circumscrip̄tio adolescentium legi *Latoria: & sine lege, iudicij, in quibus ex fide bona agitur. Reliquorum autem iudiciorum hac verba maximè excellunt: In arbitrio rei uxorio, Melius, Aequius: in fiducia, Ut inter bonos bene agier. Quid ergo? aut in eo quod melius, aequius est, potest illa pars inesse fraudis? aut cūm dicimus ut Inter bonos bene agier, quicquā agi dolosè, ammalitiosè potest? Dolus autem malus simulatio, & dissimulatione (ut ait Aquilius) continetur. Tollendum est igitur ex rebus contrahendū omne mendacism: non licitatem venditor, ne

Formulas,
iuriis regu-
las.

Quod dolo
malo gestū
est, id in in-
tegrum re-
stitui opor-
ter.

Circumscri-
bere, circū-
uenire, cir-
cunducere.

*alias,

Pleto-
ria:

Bonæ fidei
iudicia.

Inter bonos
bene agier.
Verba sunt
folennia,
quibus in
negotijs
bonæ fidei
vrebantur.

quod contra se liceatur, emptor opponet. Ut terque si
 eloquendum venerit, non plus, quam semel, e-
 loquetur. Quidem Scenola P. filius, cum p-
 fulasset, ut sibi fundus, cuius emptor erat, semel
 indicaretur, id, venditor ita fecisset, dixissetq; se
 plures estimare, addidit centum millia. Nemo est
 quiboc viribus fuisse neget: sapientis, negant: ut
 illam si minoris quam potuisset, vendidisset. Hac
 igitur est illa perniciose, quod alios bonos, alios
 Sapientes existimant. Ex quo Ennius, Nequic-
 quam sapere sapientem, qui ipsi sibi prodesse ne-
 quires. Vere id quidem, si quid esset Prodesse, mihi
 cum Ennio conueniret. Hec atonens quidem Rho-
 dum discipulum Panathum, video in his libris, quos
 de Officiis scripsit. Quod uberosi, differentem, Sa-
 lus manus ma- penes esse nihil contra mores, leges, instituta fa-
 cula xii. cta, haber rationem rei familiaris. Neque
 enim lege enim solium nobis diuites esse volumus, sed liberis,
 ex fide propinquus, amicis, maximeque Reipub. Singulo-
 rum huic enim facultates, & copia, diuitiae sunt ciuita-
 uxori, tu. Huic, Scenole factum (de quo paulo ante di-
 nos bene xi) placere nullo modo potest. Etenim omnino se
 , aequum negat facturum compendij suicausa quod non li-
 dicium dicitur. Huic nec laus maxima tribuenda est, nec gra-
 losa, am- tia. Sed sine & simulatio, & Dissimulatio dolus
 simulatio malus est, per paucarēs sunt, in quibus dolus iste
 continet malus non veretur: sine vir bonus est is, qui pro-
 cabendo de quibus potest, nocet nemini, recte iustum vi-
 tor, nec rum, bonum non facile reperiemus. Nunquam

Noua Sex-
 uolæ in e-
 mendo in-
 tegritas.

Indicaretur
 i estimaret.
 Semel, id
 est, ut sta-
 tum summu-
 premium e-
 loqueretur.

²¹ Simile est
 vendere mi-
 noris, quam
 possis: & e-
 mere plu-
 ris, quam
 possis.

Ex Enniij
 Medea.

Compen-
 diū, id est,
 lucrū.

igitur est utile peccare, quia semper est turpe. Et quia semper est honestum virum bonum esse, semper est utile. Ac de iure quidem praedicrum sanctum est apud nos iure ciuili, ut in his vendendis vitia dicerentur, que nota essent venditori. Nam cum ex duodecim tabulis satis esset ea prestari,

Lingua nūcupata, veterum iuri-
sprudentiū sermo.

que essent lingua nuncupata, qua qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret: à inreconsultis etiam reticentie pœna est constituta. Quicquid enim est in prædio vitijs, id statuerunt, si venditor sciret, non nominatum dictum esset, prestari oportere. Ut

22. cum in arce augurium Augures acturis essent, insuffissentq; Titium Claudium Centimalum, quides in Calio monte habebar, demoliri ea, quorum

In Claudio
reticentia
pro dolo
malo dam-
nata.

altitudo officeret auspicijs: Claudius proscriptus insulam, redidit: emit Publius Calphurnius Lanarius. Hinc ab Auguribus illud idem denunciatur est: itaque Calphurnius cum demolitus esset, cognovissetq; Claudium ades postea proscriptus, quam esset ab Auguribus demoliri insus, ad m-

*quic- bierium illum adegit, *quid sibi de re ea facere-
quid sibi portet ex fide bona. M. Cato sententiam dixit, hu-
dare fa- ius nostri Catonis pater. Ut enim ceteri, ex patri-
cere o- bns, sic hic, qui illud *nomen progenuit, ex filio q;
poreet. nominandus. Is igitur iudex ita pronunciam-
*alias, cum in venundando rem eam scisset, & non pro-
lumen munciasse, emptori damnum praestari oportere.
igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum
se emptori vitium, quod uosset venditor. Quod

rei

recte iudicauit: non recte frumentarius ille, non
recte adium pestilentum venditor tacuit. Sed
huiusmodi retinencia iure ciuili omnes compre-
hendi non possunt: que autem possunt, diligenter
teneantur. M. Marius Gratidianus propinquus
noster C. Sergio Oratæ vendiderat ades eæ, quas
ab eodem ipse paucis ante annis emerat. Ha Ser-
gio sermichebant: sed hoc in mancípio Marius non
dixerat. Adiunctares in iudicium est. Oratæ Cras-
sus, Gratidianū defendebat Antonius. Ius Cras-
su urgebat, quod vitium venditor non dixisset
sciens, sed oportere præstari: aequitatem Antonius,
quoniam id vitium ignorū Sergio non fuisse, qui
illas ades vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec
cum esse deceptum, qui id quod emerat, quo iure
fuerat, teneret. Quorsum hec? ut illud intelligas,
non placuisse maioribus nostris actus. Sed aliter
Leges, a iter Philosophi tollunt astutias. Leges,
quatenus manu tenere res possunt: Philosophi,
quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur hoc
postulat, ne quid insidiose, ne quid simulatae, ne
quid fallaciter. Suntne igitur insidiae, tēdere pla-
gas etiā si excitatus nō sis, nec agitatus? ipsæ *sis be-
nino ferē nullo in sequente sepe incidunt. Si tu cum stiam,
ades proscribas, tabulam tanquam plagam ponas, nec ugit.
domum propter vitia vendas, in eam aliquis in-
currat imprudens: hoc quanquam video propter
depravationem cōsuetudinis nego, more turpe ha-
beri, neque aut lege sanciri, aut iure ciuili. tamen
nature

Seruiebant,
id est, debo-
bant serui-
tutem.

Rigor juris.
Vigebat, id
est, preme-
bant.

Aequitas.

Quid inter
leges, &
Paulo O-
phorum do-
gmata.

23. naturæ lege sanctum est. Societas est enim (quod et si sape dictum est, dicendum tamē est sapienter) latissimè hominū similitudinem quæ pateat × omniū inter omnes: inter homines: terior eorum, qui eiusdem gentis sunt: propior eorum, qui eiusdem civitatis. Itaq; maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile esse voluerunt. Quod

enim ciuile, nō idem continuo Gentium: quod autem Gentium, idem Ciuitate esse debet. Sed nos veri iuris germanaque iustitia solidam, & expressam effigiem nullam tenemus: umbra, & imaginibus viciuntur: easq; ipsas utinam sequeremur. Feruntur enim ut optimis * naturæ, & veritatis exemplis. Nam quātū verba illa: Utine propter te, fidem tuā captus, fraudatus ne sim: quam illa aurea: Ut inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione? Sed qui sint Boni, & quid sit Bene agier, magna quaestio est. Quidē Scænola pontifex maximus summam vim esse dicebat in omnibus ijs arbitrijs, a- geretur ex fid. versari in tutelis, societatibus, fiducijs, mādatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vita societas continetur. In his magni esse iudicū statuere, præsertim cùm in plerisque essent indicia contraria, quid quenque cuique prestare oportet. Quocirca astutie tollenda sunt, eaq; malitia, quæ vult illa quidem videri se esse prudentiam, sed abest ab ea, distatq; plurimum. Prudentia est omnium locata in delectu bonorum, & malorum: ma-

litia, sent

lita, si omnia, quae turpia sunt, mala sunt, mala bonis anteponit. Nec vero in prædictis solumius criminis duum à natura malitiam, fraudemq; vindicat, sed & in mancipioribus venditione, venditorū fraus omnis excluditur. Qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de furta præstat edictum. Edictū. Heredum alia est causa. Ex quo intelligentia, quoniam iuris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, neminem id agere, ut ex alterius predictur inscrita. Nec ulla pernicies vita maior inueniri potest, quam in malitia simulatio intelligentiae: ex quo illa innumerablem nascuntur, ut utilia cum honestis pugnare videntur. Quoniam enim quisq; experietur: qui, impunitate, & ignorantia omnium proposita, abstinere possit iniuria? Periclitemur (si placet) & in ijs quidem exercitis, in quibus peccari vulnus hominum fortasse fideiq; igitur. Neque enim de sicariis, veneficiis, testamento, idque mentariis, furibus, peculatoribus hoc loco differendatis, sum est: que non verbis sunt, & disputatione Philippi 26. quibus sophorum, sed vinculis, & carcere fatigandis. * alias iudicis sed hic consideremus, quæ faciunt i, qui habent castigandi iudicium. L. Minutij Basili locupletis hominis falsis di: oportet testamentum quidam è Gracia Romana at- Testamentū latum. merunt: quod quo facilius obtinerent, scripserunt Notati Crassus & Hortensius. entiam, heredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, entia est omnes eiusdem civitatis potentissimos, qui cum nullius litia, sent consciū culpa, alieni facinoris munusculum non

In mancipijs, id est, feruis aut ancillis queri solet, an tana, an fugitiua, an turacia.

non repudiauerunt. Quid ergo? sat in hoc est, ut non deliquisse videantur? Mibi quidem non videtur, quanquam alterum amavi viuum, alterum non odi mortuum. Sed cum Basilius Marcius Satyrium sororis filium normen suū ferre voluisse, eumque fecisset heredem, hunc autem discopatronum agri Piceni, & Sabini (ò turpem notam temporum illorum) non erat equum principes

*cinita-
tis

*cuius rem habere, ad Satyrium nihil præter normen peruenire. Etenim si is, qui non defendit iniuriam, neq; propulsat à suis, cùm potest, iniuste facit, vt in primo libro disserui: qualis habendus est is, qui non modo non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? Mibi quidem etiam vere hereditatis

Heredipe-
ta turpes.

non honesta videntur, si sint malitiosis blanditiis, bonis officiorum, nō veritate, sed simulatione acquisitæ.

At qui in talibus rebus aliud vtile interdum, a. Luctat

27. hinc honestum videri solet falso. Nam eadem v.

*alias,
pernide-
ris

tilitatis, que honestatis est regula: qui hoc nō pra-

videtur, ab his nulla frans aberit, nullum facinu-

Sic enim cogitans: est istud quidem honestum, ve-

ninem hoc expedit: res à natura copulitas andebit

errore diuellere: qui fons est fraudum, malefici-

rum, scelerum omnium. Itaq; si vir bonus habeat viru-

banc vim, vt si digitis concrepuerit, possit in loco Socrati

pletum testamenta nomen eius irrepere, hac vim nam e-

veratur, ne si exploratū quidē habeat, id omnino vir non

neminem unquam suspicaturum. At si dares bacchau-

rum M. Crasso, vt digitorum percussione hanse est tri-

posse

posset scriptus esse, quire vera non esset haeres, in
foro (mibi crede) saltaret. Homo autem iustus, & 28.
is quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam,
quod in re transferat, detrahet. Hoc qui admi-
ratur, is se, quis sit vir bonus, nescire fateatur. At
vero si quis voluerit animi sui complicatam no-
notam emoluere, iam se ipse doceat, cum virum
bonum esse, qui pro sit quibus possit: noceat nem-
ni, nisi laceratus iniuria. Quid ergo? hic non no- 29.

Notionem,
formam, &
speciem di-
cit.

ceat, qui quodam quasi veneno perficiat, vi veros.
heredes moneat, in eorum locum ipse succedat? Nō.
dus est ergo faciat (dixerit quis) quod utile sit, quod que
dum expedit? imo intelligat, nihil nec expedire, nec
utile esse, quod sit iniustum. Hoc qui non disdice-
ndit, bonus vir esse non poterit. Fimbriam consula-
quisia, cum audiebam de patre nostro puer, indicem M. De patre,
um, a Luctatio Pythiae fuisse Equiti Romano sancto ho- pro a patre
dem. isto cum suis sponzionis fecisset, non bonus vir esset.
nō pre. Itaq; ei dixisse Fimbriam, se illam rem nunquam
facinu. iudicarum: ne aut spoliaret fama probatum ho-
sum, ut minem, si corra iudicasset: aut statuisse videretur
indebitorum bonum aliquem esse, cum ea res innumerab-
ile fici. libibus officijs, et landibus contineretur. His i-
habentur viro bono, quem Fimbria etiam, non modo
in loco Socrates non erat, nullo modo videri potest quic-
ac vim nam esse utile, quod non honestum sit. Itaq; talis
omnino vir non modo facere, sed nec cogitare quidē quic-
ares hāc quā audebit, quod nō audeat prædicare. Hac nō 30.
e harū est turpe dubitare Philosophos, quae ne rustici
posse quidem

Exaggera-
tio cit à So-
crate ad
Fimbrian, à
Fimbria ad
rusticos.

Lusus genus erat mi-
cato, digi-
tis repente mot s Cic.
de Divina.
Quid est e-
num sors i-
dem prope
modū quod
micare,
quod talos
iacere, quod
tefferas. Ci-
tat idem a-
dagium &
in secundo
de Finib.lib
Notatus Ma-
rius, qui cō-
sulatus gra-
tia ab offi-
cio recesser-
rit.

*produs-
cere

Notatus
Gratidia-
nus, qui col-
legarum
communem
gratiam ad
te proprie-
transluit.

quidem dubitetur à quibus natum est id, quod iam
ritum est vetustate proverbum: cùm enim fidē
alicuius, bonitatemq; laudant, Dignū esse dicunt,
quicum in tenebris nices. Hoc quam habet vim,
nisi illam, Nihil expedire, quod non deceat, etiam
si id possis nullo refellente obtinere? Videlicet igitur
hoc proverbio neque Gigi illi posse veniam dari,
neque huic quem paucō ante fingebam dğitorum
percussione hæreditates omnium posse cōuertere.
Vt enim quod turpe est, id quamvis occultetur,
tamen honestum fieri nullo modo potest. sic quod
honestum non est, id utile vt sit, effici non potest,
aduersante etiam, & repugnare natura. At enim
cùm permagna præmia sunt, est causa peccāti. C.
Marius cùm à spe Consulatus longe abesset, & u
septimum annum post præturam iacèret, neq; p
titurus unquam Consulatum videretur. Q. Me
tellum, cuius legatus erat summum virum, & ci
uem, cùm ab eo Imperatore suo Romanum missus es
set, apud populum Romanum criminatus est: bel
lum illum* ducere: si se Consulem fecissent, breviter
tempore aut viuum, aut mortuum lugurham posse
in potest alienum pop. redacturum. itaq; facti iudic
est ille quidem Consul sed à fide, iustitiaq; discesser-
git. qui optimum, & grauiissimum ciuem, cuius leprosum
gatus, & à quo missus esset, in insidiā falso cri-
mine adduxerit. Ne noster quidem Gratidianus vari
officio boni viri functus est tum, cùm Prætor resul-
set, collegiumq; Tratorum Tribuni plebis adhucum,
bu:ffent,

odiam iuisserent, ut res nummaria de communi sententia
 im fidē constitueretur. Iactabatur enim temperibus illis
 dicuntur, summus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet.
 et vim, Conscrifserunt communiter edictum cum pena,
 etiam atque iudicio, constitueruntq; ut omnes simul in
 e igitur Rostra post meridiem descenderet: Et ceteri qui-
 m dari, di aliis alio: Marius à subsellis in Rostrarectā:
 storum idq; quod communiter cōpositum fuerat, solus e-
 sertere dixit. Et ea res (si queris) ei magno honori fuit.
 ultetur, Omnibus vicis statuae factae, ad eas thus & cerei.
 sic quod Quid multa? Nemo unquam multititudini suic
 n potest, charior. Haec sunt, quae cōturbant homines inde- 32
 At enim liberazione non unquam, cūm id, in quo violatur
 cādi. C. equitas, non ita magnum: illud autem, quod ex eo
 est, & paritur, permagnū videtur. vt Mario præripere
 neg. p. collegis, & Tribunis plebis popularem gratiam.
 Q. Me non ita turpe: consulem ob eam rem fieri, quod sibi
 im, & aiunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed om-
 missus: num una regula est, quam cupio tibi esse necessi-
 est: bel. mam: aut illud quod utile videtur, turpe sit, aut
 at, brevis turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur?
 rtham: possimūsne aut illum Marium virum bonum
 g, falli iudicare, aut hunc? Explica, atque excute intel-
 l, discess. gentiam tuam, vt videoas que sit in ea species,
 cuius forma, & notio viriboni. Cadit ergo in virum bo-
 falso cri- um mentiri emolumenti sui causa, criminari,
 at idianum rapi per, fallere? Nihil profecto minus. Est ergo
 Prato res illares tanti aut coniugium & ullam tam experie-
 bis adhuc, ut viriboni & splendorem. & nomen amit-
 bii: sem.

Explicatā
 superius
 complūtā
 dixi notio-
 nem.

tas? Quid est, quod afferre tantum utilitas ipsa
qua dicitur, possit, quantum auferre, si bonum
nomen eripuerit, fidem, iustitiamque derraxerit?

33. Quid enim interest, utrum ex homine se conueniat
quis in belua, an in hominis figura insuper-
ratem gerat belua? Quid? qui omnia recta, et ho-
nesta negligunt, dummodo potentiam consequan-
tur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam soe-

Pompeius
notatus, qui
turpi confi-
lio Cesarē
affinem ad-
iunxerit,
ducta oius
filia.

34. Enripidēum
carmen à
Cælare v.
surpatum.

Εἰπερ
γάρ οὐ-
δικεῖν
χρή, το-
ταρίδος
τοι, qui rex populi Rom. dominusque omnium gen-
νέρινώλ: τινα esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cap-
lison οὐ-
δικεῖν
τοι, bat enim legum, & libertatis interitum: earum
τοῦ ἄλλοι que oppressionem tecram, & detestabilem, glori-
σμὸν εὔσε-
σαμόνται. Qui autem fatetur honestum non esse
τοι, χρεία εἰς αἰνιστάτη, quilibet a fuit, quemque esse debeat, ν-
ῶν.

rum habere voluit eum, cuius ipse audacia po-
asset? Utile ei videbatur plurimum posse alterum
inuidia: id quam iniustum in patriam, quam
inutile, quam turpe esset, non videbat. Ipse autem
socer in ore semper Gracos versus Euripidis
Phœnissis habebat, quos dicam ut potero, incondi-

sè fortasse, sed etiam ut res possit intelligi:
Nam si violandum est ius, regnandi gratia

Violandum est: alijs rebus pietatem colas.
Capitalis Etheocles, vel potius Euripides, qui
unum, quod omniū sceleratissimum fuerat, exci-
perit. Quid igitur minuta colligimus? heredam
tes, mercaturas, venditiones fraudulentias? Ecce
q̄ār̄v̄d̄o sibi, qui rex populi Rom. dominusque omnium gen-
νέρινώλ: τινα esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cap-
lison οὐ-
δικεῖν
τοι, bat enim legum, & libertatis interitum: earum
τοῦ ἄλλοι que oppressionem tecram, & detestabilem, glori-
σμὸν εὔσε-
σαμόνται. Qui autem fatetur honestum non esse
τοι, χρεία εἰς αἰνιστάτη, quilibet a fuit, quemque esse debeat, ν-
ῶν. gnare: sed ei, qui id facere possit, esse utile:

bunc obiurgatione, aut quo potius connitio à tan-
to errore concavertere? Potest enim, Di immora-
tales, cuiquam esse utile fœdissimum, & teterri-
num parricidium patriæ: quamuis is, qui se eo
obstrinxerit, ab oppressis cunctis Parens nomine-
tur? Honestate igitur dirigenda utilitas est, &
quidem sic, ut hæc duo verba inter se diserepare,
sed tamen unum sonare videantur. Nūc* adeo ad
vulgi opinionem. Quæ maior utilitas, quam re-
gnandi esse possit? Nihil contrà inutilius es, qui
injustè consecutus sit, innenio, cùm ad veritatem
cœpire revocare rationē. Possunt enim cuiquam esse *ab eo
viles angores, soliciudines, diurni, & nocturni
metus, vita insidiarum, periculorumq; plenissima?

Mulier iniqui, atque infideles regno, pauci sunt 35.
boni,

inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo, &
Pelope proditum iure obtinebat. Nam quanto
plures ei regi putas, qui exercitu Pop. Rom. popu-
lum ipsum Romanum oppressisset, ciuitatemq; non
modo liberam, sed etiam gentibus imperante, ser-
uire sibi coëgisset? Hunc in quas conscientia la-
bes in animo censes habuisse? quæ vulnera? Cu-
ius autem vita ipsi potest utilis esse, cùm eius vi-
ta ea conditio sit, ut qui illam cripuerit, in maxi-
ma & gratia futurus sit, & gloria? Quid si hec 36.
utilia non sunt, quæ maximè videntur, quia plena
sunt dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasū esse
debet, nihil esse utile, quod non honestū sit. Quan-

Historia à Pyrrhi medico epistola lam Fabritio missam narrant.

quam id quidem cùm sèpè alias, tum Pyrrhi bello à C. Fabritio Consule iterum, & à senatu nostro indicatum est. Cùm enim rex Pyrrhus Pop. Rom. bellum ulro intulisset, cùmq; de Imperio certamen esset cum Rege generoso, ac potente, perfuga ab eo venit in castra Fabritij, eiq; est pollicitus, si primum ei proposuisset, se, ut clàm uenisset, sic clàm in Pyrrhicastrá rediturum, & cùm veneno necaturum. Hūc Fabritius reducendum curauit ad Pyrrhum: idq; eius factum à Senatu laudatum est. At qui si speciem utilitatis, opinionemq; qua-
rimus, magnū illud bellum perfuga unus, & gra-
uem aduersarium Imperij sustulisset: sed magnū
dedecus, & flagitium, quicūm laudis certamen
fuisset, cùm nō virtute, sed scelere superatum. U-
trum igitur utilius vel Fabritio, qui talis in hac
urbe, qualis Aristides Athenis fuit, vel Senatu
nostro, qui nunquam utilitatem à dignitate se-
iunxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si
gloria causa Imperium expetēdum est. scelus ab-
sit, in quo non potest esse gloria: sin ipsæ opes ex-
petuntur, quoque modo, non poterunt esse utiles

Turpis, eoq;
nec vtilis L.
Philippi
sententia.

cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi
Q. filij sententia: quas ciuitates L. Sylla pecunia
accepta ex Senatus cōsulto liberauisset, ut hæru-
sus vestigales essent: neq; his pecuniam, quam pro
libertate dederant, redderemus. Et senatus est as-
sensus. Turpe Imperio. Piratarum enim melior
fides quam Senatus. At autēa vectigalia. Vile
igitur

igitur? Quousq; andebunt dicere quicquam utile, quod non honestum? Potest autem ulli Imperio, quod gloria debet fultum esse, & benevolentia sociorum, utile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sape dissensi: nimis enim mihi videbatur profracte arariū, vel ligaliaq; defendere, omnia publicanis negare, multa socijs, cùm in hoc benefici esse deberemus: cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus. Eoq; magis, quod illa ordinum coniunctio ad salutem Reipub. permebat. Malè etiā Curio, cum causam Transpadanorū aquam esse dicebat: semper autem addebat, Vincat utilitas. Potius diceret non esse aquā, quia non esset utilis Reip. quam cùm aquam esse diceret, non esse utiliter fateretur.

Cato perstrictus.

Turpis oratio Curionis.
Vincat utilitas.

Formulas aliquot, & iogatiunculas colligit non in amoenas, in quibus videtur aliud nor-
tari utilitas, aliud honestas.

¶ Lenus est sextus liber de Officijs Hecatonis taliū quæstionum: Sítne boni viri in maxima charitate annonae, familiam non alere. In utrunque partem disputat: sed tamen ad extremū, & titillate putat officium dirigi magis, quam humanitatem. Quarit, si in mari iactura facienda sit, eq; si pretiosi potius iacturam faciat, an seruuli vi- lis. Hic aliò res familiaris, aliò dicit humanitas. Sit abulē de naufragio stolidus arripuerit, extor- quebitne eam sapiens, si potuerit? Negat, quia sit iniurium. Quid dominus nauis, eripistne suum?

Minimè: non plus, quam si nauigantem in alto,
eycere de nauis velit, qui sua sit. Quosd enim per-
uentum sit èò, quo sumpta nauis est, nō domini est
nauis, sed nauigatuum Quid si una tabula sit, du-
o ducta.
*Vetus ex eunplar, ibi vter rapiat. alter cedat alteri? Cedat verò: sed ei, cuius mag-
ister interdit vel sua, vel Reipublicæ causa vinere.

*in miscādo Agere cu-
niculos, vt ante, agere
rimas.

Quid si hac paria in utroque? Nullam erit cer-
tamen, sed quasi sorte, aut *dimicando vietus, al-
teri cedat alter. Quid si pater fana expilct, cuni-
culos agat in erarium, indicet ne id magistratum
filius? Nefas id quidem est: quin etiam defendat
patrem, si arguitur. Non igitur patria prestabit
omnibus officijs. Imò verò: sed ipsi patriæ condu-
cit, piis habere cines in parentes. Quid si tyran-
dem occupare, si patriam prodere conabitur pa-
ter? silebitne filius? Imò verò obsecrabit patrem,
ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit, minabitur
etiam. Ad extremum si ad perniciē patriares pe-
titabit, patriæ salutē anteponet salutē patris. Qua-
rit etiam, si sapiens adulterinos hummos acceperit
imprudens pro bonis, cùm id rescierit, solvin-
rūsne sit eos, si cui debeat, pro bonis? Diogenes
Redhibitio, cum vendi-
tor iem, emptor
pretium re-
cipit: verbū
est iuriscom-
itutorum.

Fugiens
quod dura-
turū non sit
Redhibitio,
cum vendi-
tor iem,
emptor
pretium re-
cipit: verbū
est iuriscom-
itutorum.

ait: Antipater negat, cui potius assentior. Qui vi-
num fugiens vendat sciens, debeatne dicere? No-
necessē putat Diogenes: Antipater viri boni exi-
stimat. Hac sunt quasi controversa iura Stoico-
rum. In mancípio vendendo, dicendane vitia
Non ea, que nisi dixerit, redhibeatur mancipi-

tre ciuili sed: hæc mendacem esse, aleatorum fu-
 nacem, ebriosum: alteri dicenda videntur, alteri
 non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcū *non di-
 sparet vendere, indicente ei vir bonis aurum cenda-
 budeſſe, an emat denario, quod sit mille dena-
 riū? Perſpicuum est iam, & quid mihi videa-
 tur, & que sit inter eos Philosophos, quos norri-
 men, controverſia. Pacta, & promissa ſempérne
 cumanda ſint, que nec vi, nec dolo malo (ut pre-
 ores dicere ſolent) facta ſint? Si quis medicamē-
 um cui piam dederit ad aquam intercutem, pepi-
 erit q̄, ne illo medicamento unquam poſtea vie-
 tur: ſi eo medicamento ſanus factus fuerit, &
 mis aliquot poſt inciderit in eundem morbi, nec
 heo, qui cuī pepigerat, impetreret, ut item eo liceat
 ni, quid faciendum ſit, cūm ſit is inhumanus, qui
 uncoſcedat uti, nec ei quicquās fiat iniurie?
 ita, & ſaluti conſulentum eſt. Quid? ſi quis fa-
 ciens rogaris ſit ab eo, qui enī heredē faciat, cūm
 i testamento ſesterium milles relinquatur, ut
 i nī quām hereditati ē adeat, luce, palam in foro
 i ueretur, id q̄, ſe fakturum promiferit, quod aliter enī
 redem scripturus ille nō eſſet: faciat, quod pro-
 ferat ille, nēcne? Promifſe nollem, & id arbi-
 triuſiſſe granitatis: ſed quoniam promiſi, ſi ſal-
 uie in fore turpe ducet, honestius mentietur, ſi ex
 creditate nihil ceperit, quām ſi ceperit: niſi forte
 im pecuniam in Reipu. magnum aliquod tempus
 minlerit, ut vel ſalare eum, cūm patria con-

Aqua inter-
cus que hy-
drops, aut
hydropitis.

sulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, que non sunt ijs ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaethonti filio (vire deamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quicquid optasset: optauit, ut incurrum patris tollere.

De Sole &
Phaethonte
filio.

*atque tur: sublatus est, *atq; is antè quam constitit, istu prude quae con fulminis deflagravit. Quāto melius fuerat, in hoc stiris, promissum patris non esse seruatum? Quid? quod De Theseo & Neptune. Theseus exegit promissum à Neptuno? cūcūm tres optiones Neptunus dedisset, optauit interitū Hippolyti filij sui, cūm is patri suspectus esset de nouerca quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon cūm decūrta sisset Diana quod in suo regno pulcherrimū nō moder tum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua videbā nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Prudenter missum potius non faciendum, quam tam tētrum faciens admittendum fuit. Ergo & promissa non tracienda nonnūquam. Neg. semper depositare refūgenda sunt. Sigiladum quis apud te sanā menti vole deposituerit, repeat insaniens: reddere, peccatū super hoc & non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pacūm faciūt deposituerit, bellum inferat patria, reddēsculūt, depositum? Non, credo: facies enim contra Rem p. 39. quā debet esse charissima. Sic multa, quā natū abīcē honesta videntur esse, temporibus sūnt non hominem q̄stia. Facere promissa, stare cōuentis, reddere deposita sua, commutata utilitate sūnt non honesta. At raffer de ijs quidem, quā videntur esse utilitatis conūmen īstūtū

De Agamē.
none, & fi-
lia immola-
ta.

m pro. utilium simulatione prudētia, satis arbitrordi-
utilia, sum. Sed quoniam à quatuor fontibus honestatis
vire. primo libro officia duximus, in eisdem versabili-
quic. mur, cùm docebimus ea, quae videntur esse utilia,
ollere. neque sunt, quās sint virtutis inimica. Ac de-
it, ista prudentia quidem quam vult imitari Malitia:
in hoc qm̄q; de Inſtitūtis (quæ ſemper eſt utilis) diſputa-
d? quod amēſt.

DE FORTITUDINE.

Eliqua ſunt dua partes honestatis, quarum
altera in animi excellentis magnitudine, &
modestia cernitur: altera in conformatione, &
moderatione continentie, & temperantie. Utile
et, quae videbatur Vlyſſi (ut quidam poëta Tragici prodi-
gii. Predeſerunt: nam apud Homerum optimum autorem,
tetrum talis de Ulyſſe nulla ſuſpicio eſt) ſed iſſimulant
iſſa non enim tragœdia simulatione inſania militiam ſub-
ſitare refugere voluiffe. Non honestum conſiūmum. At
mentiuile (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, & I-
catū ſi thaca viuere otioſe cum parentibus, cum uxore,
ed te pecunia filio. An ullum tu decus in quotidianis peri-
ed deſmculis, & laboribus cum tranquillitate hac confe-
a Rem pundi putas? Ego vero iſtam cōtemnendam, &
enatū abiciendam: quoniam quæ honesta non ſit ne vii
on hominem quidem eſte arbitror. Quid enim auditurum
ere de puas fuisse Vlyſſem, ſi in illa simulatione perſe-
cta. Attaſſet? qui cum maximas res geſſerit in bello, ta- 41.
es conuenit hec audiuit ab Aſtace:

Vlyſſes ne
ad Troiam
iret, furor ē
ſimulauit,
agnum pro-
ſcissum tale
ſerens. Pa-
lamedes o-
doratus il-
lius affutiā,
ſi iam eius,
quā ſuſcus
40. euſen-
dus e: at, ob
iecit. Vlyſ-
ſes arte ar-
trum fulpē-
dit Itaque
detecda
trans: cuius
rei menor
Vlyſſes, po-
ſte clamē-
dem talsō
crimina uis
oppriſit.

Ex tragœ-
dia quapiā
scenarij sunt

Cuius ipse princeps iuris iurandi fuit,
 Quod omnes fecitis, solius neglexit fidem.
 Furere assimulauit, ne quò iret : instituit.
 Quòd ni Palamedis perspicax prudentia.
 Istius percépsit malitiosam audaciam,
 Fide sacratum ius perpetuò falleret.
 Illi verò non modò cum hostibus, verùm etiam cī-
 fluctib⁹, id quod fecit, dimicare melius fuit, quām
 deserere consentientem Græciam ad bellum Bar-
 baris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, &
 externa: ad rem factam, nostramq; veniamus. M.
 Attilius Regulus cùm Consul iterum in Africa
 ex insidijs captus esset, duce Xantippo Lacedemo-
 no, Imperatore autem patre Annibalis Hamil-
 care, iuratus missus est ad Senatū, vt nisi redditi
 essent Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipse
 Carthaginem: is cùm Romam venisset, utilitatu-
 speciem videbat, sed eam (ut res declarat) falsam
 indicauit: qua erat talis, manere in patria, esse do-
 misua cum uxore, cum liberis: quam calamita-
 tem accepisset in bello, communem fortunæ belli-
 cœ indicare: tenere Consularis dignitatis gradū.
 Quid haec neget esse utilia? Quid censes? Mag-
 tude animi & fortitudo negat. Num locupletiu-
 res queris auctores? Harum enim est virtutum
 proprium nil extimescere, omnia humana despice-
 re, nihil quod homini accidere possit, intolerandum
 putare. Itaq; quid fecit? In Senatum venit, man-
 data exposuit: sententiam ne diceret, recusauit
 quāndiu

quandiu iure iurando hostium teneretur, non esse
e Senatorem. Atq; illud etiam (ò stultum homi-
num dixerit quispiam, & repugnantem utilitati
sua?) reddi captiuos, negavit esse utile: illos enim
adolescentes, & bonos duces esse, se iam cōfectum
inectute. Cuius cūm valuerit autoritas, captivi
resentis sunt, ipse Cartaginem redit: neque cum
charitas patriæ retinuit, nec suorum. Neg, vero
cum ignorabat se ad crudelissimum hostem, & ad
exquisita supplicia profici: sed iusi randum
conservandum putabat. Itaq; cum, cūm vigilando
recabatur, erat in meliori causa, quam si domi se-
excipiatus periurus, Consularis remāsisset. At
ulte, qui nō modo non censuerit captiuos remit-
tos, verum etiam dissenserit. Quomodo stu. rē?
namne si Reipu. conducebat? Poteſt autem quod
utile Reip. ſi, id cīquam cīni utile eſſe? Per-
pertunt homines ea, quae ſunt fundamēta natura,
cum utilitatem ab honestate ſe iungūt. Omnes e-
um experimus utilitatem, ad eamq; rapimur, nec
accere aliter vlo modo poffimus. Nam quis eſt,
qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non ſu-
bofifimē persequatur? Sed quia nusquam poffu-
mus, niſi in lande, decore, honestate, utilia reperi-
ti, propterea illa prima, & ſumma habemus: u-
tilitas nomen non tam ſplendidum, quam neceſſa-
rum ducimus. Quid eſt igitur, dixerit quis, in iuri-
rādo? Num iratum timemus Iouem? Ad hoc
videm commune eſt omnium Philosopherum, nō

corum modo, qui Deum nihil habere ipsum negant, qui dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum etiam inveniuntur. Non qui Deum semper agere aliquid, & moliri volunt, non quicquam nec irasci Deum, nec nocere. Quia autem iratus Iupiter plus nocere potuisse est, quam vicina nocuit sibi ipse Regulus? Nulla igitur vis fuit ratione est, ligionis, quae tantam utilitatem peruerteret. Aut iratus ne turpiter faceret? Primum, minima de malis, quae sunt filii Num igitur taciti mali turpitudo ista habebat, nisi d quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud alium, se Accidit, Fregistine fidem? Neq; dedi, neq; donum Philo fideli cuiquam, Quanquam ab impio Rego dicendum medio vulgo viretur, luculente tamen dicitur. Addunt etiam, quod non ad medium nos dicamus, videri quadam utilia, quae pliore non sint: sic se dicere, videri quadam honesta, quae retinere non sunt: ut hoc ipsum videatur honestum, consequatur mandi insuradica causa ad cruciatu reuertisse: sed, ut tales non honestum: quia quod per vim hostium maiorum actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam, quod mitate quid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si contra illas non videtur. Hec ferè contra Regulum. Sed debet v prima videamus. Non fuit Iupiter metuendus, cum audieratus noceret, quia neq; irasci solet, neq; nocere rem. Hac quidem ratio non magis contra Regulum dicimus.

Minima de
malis, deli-
genda.

Eclipsi vbi.
tata in ter-
monibus
vulgo vir-
pauli.

Iusfirandū.

quam contra omne iusfirandum valet. Sed in reiwardo, non qui metus, sed qua vis sit, debet radicitus intelligi. Est enim iusfirandum affirmatio religione seruientur. Quod autem affirmare, quasi Deo teste promissum esse fidetur?

42.

TH

negotiorum, qua nulla est, sed ad iustitiam, & ad fidem pertinet. Nam praeclarè Ennius: O fides alma, apta viri virtutis, & insurandum Iouis! Qui igitur insurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitulo vicinam Iouis Opt. Max. (ut in Catonis ora-uit ratione est) maiores nostri esse voluerunt. At enim

Fides in Ca-
pitolio loui
proxima.

et. Astratus quidem Iupiter plus Regulo nocuisset, Certe con-
maiorum sibi nocuit ipse Regulus. Certe si nihil malum cederatis.

bebatis, nisi dolere: Id autem non modo non summum

43

n'apud alium, se ne malum quidem esse, maxima autoritas

doue Philosophi affirmant. Quorum quidem testē

ge dicū mediocrem, sed haud scio an granissimum, Re-

m, quālum, nolite quāso vituperare. Quem enim lo-

ia, quālum, nolite quāso vituperare. Quem enim lo-

ta, quālum, nolite quāso vituperare. Quem enim lo-

consumarum? Nam quod aiunt, Minima de malis,

Se: si est, ut turpiter potius, quam calamitosè: an est

meum maius malum turpitudine? Quæ si in de-

quālum mitate corporis habeat aliquid offensionis,

mea si in illa depravatio & foeditas turpificari ani-

um. Si debet videri? Itaq, Nero sius qui ista differunt,

ndus cum audent malum dicere id, quod turpe sit: qui

nocentem remissius, bitamen non dubitant summum

culum dicere. Nam illud quidens, Neque dedi,

ed in que do fidem infideli cuiquam: idcirco rectè à

ebet inadicitur, quia cum tractaretur Atreus, per-

ligio usseriendū fuit. Sed si hoc sibi sumant, Nul-

romesse fidem, quæ infideli data fit: videant ne

eratur latebra per iurio. Est autem ius etiam

Nero sius
vt Stoici:
Renaissim,
vt Peripa-
teci.

bellicum,

bellicum, fidesq; iurisurandi saepe hosti seruanda.
 Quod enim ita iuratū est, ut mens cōciperes fieri
 oportere, id seruandum est: quod aliter, id si non
 feceris, nullum periurium est. Ut si predonibus pa-
 prestanda, latronibus nihil oportet.
 Iustis ho-
 stibus paga-
 prestanda,
 latronibus
 nihil opor-
 tet.

Quid peie-
 rare.

In Hypo-
 lyto colo-
 nato,

Καλάσσος
 ὅμωμος
 Χαρίε
 Φερκυά-
 μάνικ-
 τος.

Iurari lingua, mentem iniuratam gero.
 Regulus verò non debuit conditiones, pactiones
 bellicas & hostiles perturbare periurio: cum iuri
 enim & legitimo hoste res gerebatur, aduersus
 quem & totū ins faciale, & multa sunt iura com-
 munia. Quod ni ita esset, nūquā claros viros Se-
 natūs vincitos hostibus deditissem. At verò T. Ve-
 surius, & Spurius Posthumius cùm iterum ca-
 sules essent, quia cùm male pugnatum apud Can-
 dium esset, legionibus nostris sub ingum missis
 pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt hi
 iniussu enim populi, Senatusq; fecerant. Eodem
 tempore T. Numitius, Q. Emilius, qui tum Tri-
 buni plebis erant, quod eorum auctoritate pax ex-
 facta, dediti sunt, ut pax Samnitium repudiatu-
 tur. Atque huius deditiois ipse qui dedebat
 Posthumiu-

Roma exer-
 citus in
 Caudinis
 surcis tub-
 ingum mis-
 sus a Sam-
 nitibus.

44. tempore T. Numitius, Q. Emilius, qui tum Tri-
 buni plebis erant, quod eorum auctoritate pax ex-
 facta, dediti sunt, ut pax Samnitium repudiatu-
 tur. Atque huius deditiois ipse qui dedebat
 Posthumiu-

postumis suasor, & auctor fuit. Quod idem multis
annis post C. Mancinus, qui ut Numantinis, qui-
buscum sine Senatus autoritate fœdus fecerat de-
deretur: rogatione suasit eam, quam Lucius Fu-
rius, & Sexius Atilius ex Senatus consilio fere-
bant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius
hic, quam Q. Pompeius, quo, cum in eadem causa
esse, de praescante, accepta lex non est. Hic ea, qua
videbatur utilitas, plus valuit, quam honestas.
Apud superiores utilitatis species falsa, ab hone-
statis auctoritate superata est. At non debuit ratum
esse, quod erat dictum per vim, quasi vero forti vi-
oris possit adhiberi. Curigitur ad Senatum pro-
ficietur, cum presertim de captiis dissuasio-
nibus esset? Quod maximum in eo est, id reprehendi-
tis. Non enim suo iudicio sterit, sed suscepit can-
sam, ut esset indicium Senatus: qui nisi ipse autor
fuisse, captivi prefecto Paenit reddiri essent, ita
incolumis in patria Regulus restituisse. Quod
quia patria non utile putavit, idcirco honestum
fieri sentire illa, & pati credidit. Nam (quod
aunt) quid valde utile sit, id fieri honestum: imo
vero esse, non fieri. Est enim nihil utile, quod idem
non honestum: nec quia utile, honestum est: sed
quia honestum, utile. Quare ex multis mirabili-
bus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exem-
plio aut laudabilius, aut præstantius. Sed ex totis
haec laude Reguli, unum iudicium est admiratione di-
gnum, quod captivos retinendos censuerit. Nam
quod

Quanta an-
tiquitatem iu-
risurandi
religio.

Pomponius
iuriū adūm
etiam metu
extortum
præstādūm
putauit.

Epiphone-
ma.

Torquati
cognomen.

quod rediit, nobis nunc mirabile videtur: illis qui-
dem temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista
laus non est hominis, sed temporum. Nullum enim
vinculum ad astringendam fidem iure iurando
maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges
in Duodecim tabulis, indicant sacra, indicant fa-
dera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides: in-
dicant notationes, animadversionesque Censorū, qui
nulli de re diligentius, quam de iure iurando, in-
dicabant. L. Manlio Auli filio, cum Dictator
fuisse; M. Pomponius Tribunus plebis diem di-
xit, quod is paucos sibi dies ad Dictaturam geri-
dam addidisset: criminabatur etiam, quod Titium
filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab
hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset.
Quod cum audiret, adolescens filius, negatum
exhiberi patri, accurrisse Romam, & primaluce
Pomponij domum venisse dicitur. Cui cum esse
nunciatum, quod illum iratum allaturum ad sen-
tientia patre arbitraretur, surrexit ex lectu-
lo, remotisque arbitris, ad se adolescentem iussit ve-
nire. At ille, ut ingressus est, confessum gladium
distrinxit, iuravitque se illum statim interfici, si
nisi iuriandum sibi dedisset, se patrem missum
esse faciendum. Iuravit hoc terrore coactus Pom-
ponius: rem ad populum detulit: docuit cur sibi
causa desistere necesse esset. Manium missum fu-
cit: tantum temporibus illis iuriū adūm valebat.
Aique hic T. Manlius is est, qui ad sinuēm

Galli,

Galli, q
detract
in Lat
in prim
cerbus
gulus i
quos p
misit
potiti c
petrau
quibus
nus au
qui tu
no imp
egressi
oblitie
beratt
racie
rius.
sapru
terato
retur
teneba
pericu
stris f
Senat
cunia
stris a
dita, f

Galli, quem ab eo prouocatus occiderat, torque
detraicto, cognomen inuenit: cuius tertio Consula-
tu Latini ad Viserim fusi, & fugati. Magnus vir
in primis, & qui per indulgens in patrem, idem a-
cerbus, & severus in filium. Sed ut laudandus Res-
gulus in conseruando iureiurando: sic decemilli,
quos post Cannēsem pugnam iuratos ad Senatum
misit Annibal, se in castra redituros ea, quorum
potiti erant Pœni, nisi de redimendis captiuis im-
petravissent: si non redierunt, vituperandi. De
quibus non omnes uno modo. Nam Polybius, bo-
nus autor in primis, scribit ex decem nobilissimis,
qui tum erant missi, nouem reuertisse à Senature
nō impetrata: unū ex decem qui paulo post quam
egressus erat è castris redisset, quasi aliquid esset
oblitus, Rome remansisse. Reditu enim in castra lic-
beratum se esse iureiurando interpretabatur: non
racie. Fraus enim astringit, non dissoluit periu-
rius. Fuit igitur stulta calliditas, peruerse imita-
ta prudentiam. Itaq; decrevit Senatus, ut ille ve-
terator, & callidus vincens ad Annibalem duce-
retur. Sed illud maximum: octo hominum milia
tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui
periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in ca-
stris fuissent à Paulo, & Varrone Consulibus. Eos
Senatus non censuit redimendos, cum id parva pe-
cunia fieri potuisse: ut esset insitum militibus no-
stris aut vincere, aut emori. Qua quidem re au-
ditæ, fractū animū Annibal is scripsit idem, quod

M

Senatus,

Indulgens,
quem acer-
bum in te,
sic tamen
amauit id ē
filium tecu-
ri percussit.

*Senatus, populusq; Romanus rebus afflictis tam
excuso animo fuisset. Sic honestatis comparatio-
ne, ea que videntur utilia, vincuntur. Ac ilium
autem, qui Gracè scripsit historiam, plures ait fuis-
se, qui in castris reuertissent, eadem fraude, ut in
reiuādo liberaretur, eosq; à Censoribus omnibus
ignominia snotatos. Sit iam huius loci finis. Per spi-
cuum est enim ea, qua timido animo, humili, da-
miso, fractoq; fiant (quale fuisset Reguli fastum, si
aut de captiis, quod ipsi opus esse videretur, non
quod Reip censuisset, aut domi remanere voluisse
set) non esse utilia, quia sint flagitiosa, feda, &
turpia.*

DE TEMPERANTIA.

*R*Estat quarta pars, que decore, moderatione,
modestia, cōtinentia, temperantia continetur.
Poteſt igitur quicquam utile esse, quod ſu huic
i alii virtutū choro contrarium? At qui ab An-

*Cyrenaici Epicurei ab Aristippo Cyrenaico, Annicerij, ab Annice-
re, qui priorem ſedam emendauit.*

46. Obſoletis, id est, obſcuratis.

Velis equis que, pro uerbaliter.

Nā ſi nō modò utilitas, ſed vita omnis beatioris firma conſtitutione, eiusq; conſtitutionis explorata (ut à Metrodoto ſcriptum eſt) cōtinuit, certe haec utilitas, & quidē ſumma (ſic enim

cenſent)

censem) cum honestate pugnabit. Nam ubi primum prudentia locus dabitur? An, ut conquerat undique suanitates? Quām miser virtutis famulus seruientis voluptati! Quod autem munus prudentiae? An legere intelligetur voluptates? Fac nihil isto esse incundine: quid cogitari potest turpis? Iam qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quae est dolorum, aborumq; cōtemptio? Quānis enim multis in locis dicat Epicurus (sicut hic dicit) satis fortiter de dolore, tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid cōsentaneum sit ei dicere, quis bona, voluptate terminauerit: mala, dolore: ut si illum audiremus de Continentia, & Temperantia, dicit ille quidem multa multis locis, sed aqua ha- Aquahæret ret, ut aiunt. Nam qui potest Temperatiam lau- dare is, qui ponat summam bonum in voluptate? Est enim Temperantia libidinum inimica: libidi- nes autem cōscitratrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, nō incallidi tergiuersantur. Prudentiam introducūt, scientiam suppeditantem voluptates, repellentes dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expe- diunt, cùm tradunt rationem negligenda mortis, perpetiendeq; doloris. Etiam Temperantiam indu- cunt, non facillimè illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim voluntatis magnitudinem doloris detractione fieri. Inflititia vacilat, vel iacet potiss, omnesq; ea virtutes, que in

communitate cernuntur, & in societate generis humani. Neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, nō plus, quam Amicitia, si hac non per se expetantur, sed ad voluptatem, utilitatemque referantur. Conferamus igitur in pauca, Nam ut utilitatem nullam esse docuimus, quo honestati esset contraria, sic omnem voluptatem dicimus honestati esse contrariam. Quò magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum iudico, qui se dirempturos controuersiam putauerunt, si cum honestate voluptatem, tanquam cum homine pecudem copulauissent. Non recipit istam cōunctionem honestas, aspernatur, repellit. Nec verò finis bonorum & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc (magna enim res est) alio loco pluribus. Nunc ad propositum. Quemadmodum igitur si quando ea, quæ videretur utilitas, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est suprà disputatum. Si autem speciem utilitatis etiam voluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. Nam ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortasse non nihil, utilitatis certè nihil habebit.

PERORATIO OPERIS.

HAbes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia magnum: sed perinde erit, ut acceperis. Quanquam & hi tibi tres libri inter Cratippū commen-

commentarios tanquam hospites erunt recipien-
di. Sed ut si ipse venisset Athenas (quod quidem
esset factum, nisi me e medio cursu clara voce pâ-
tria renocasset) aliquando me quoque audires: sic
quoniam bis voluminibus ad te profecta vox mea
est, tribues his temporibus, quantum poteris: po-
teris autem, quamcum voles. Cum vero intellexero
te hoc scientie genere gaudere, tum et praesens te-
cum propediem (ut spero) & dum aberis, ab-
sensioquar. Vale igitur, mi Cicero, ti-
biq; persuade, te mihi quidem esse
charissimum: sed multò fore
chariorem, si calibus mo-
numentis, praeceptisq;
latabere.

MARCI TULLII CICE.
RONIS LIBRI TERTII
DE OFFICIS
FINIS.

60

M 3

M. T.

Libet nemo non est.

when m